

УДК 81'42:323.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-38>

НАЦІОНАЛЬНО-СПЕЦИФІЧНІ РИСИ КОНЦЕПТУ ВІЙНА В ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ ПІСЕНЬ

NATIONAL AND SPECIFIC FEATURES OF THE CONCEPT OF WAR IN TEXTS OF UKRAINIAN AND ENGLISH SONGS

Плетенецька Ю. М.,

*orcid.org/0000-0002-1417-4269**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національного авіаційного університету*

Стаття розглядає зміст українських пісень у якості важливого інструменту для вираження болю страждання та втрати, що викликані війною та досліджує способи передачі повідомлення про війну шляхом аналізу національно-специфічних рис концепту ВІЙНА. Концепт ВІЙНА має універсальний та індивідуальний характер, який варіюється в залежності від кожного народу та навіть кожної окремої людини. Універсальний аспект полягає в тому, що всі народи світу в історії переживали війни та часто стикалися з конфліктами з іншими народами протягом десятиліть. Однак, кожен народ має свій унікальний підхід до цього концепту, і ВІЙНА має власні особливості та значення, які визначаються контекстом національної історії.

На основі проаналізованих вибраних пісень було встановлено національно-специфічні вербалізатори концепту ВІЙНА. Вважаємо, що ці поняття становлять периферію ядерно-периферійної структури концепту ВІЙНА. До таких понять зараховуємо: оніми на позначення міст та імена історичних осіб, а також основні художні засоби, за допомогою яких відбувається вербалізація концепту ВІЙНА – метафори (38%), аллюзії (31%), гіперболи (8%), протиставлення (7%), оксиморони (8%), зменшено-пестливі слова (8%), порівняння (8%), епітети (6%), а також неологізми війни. Аналіз художніх засобів дав змогу виявити, що українські пісні містять значно більше різноманітних художніх засобів, аніж англійські. В англійських піснях частіше використовуються порівняння та протиставлення, а в українських – аллюзії. Українські пісні можуть використовувати більше символіки, що є специфічною для української культури та історії. Наприклад, вони можуть посилатися на козацькі традиції, героїчні подвиги чи національні символи. У той час як англійські пісні можуть використовувати свою власну культурну та історичну символіку. Однак українські пісні більше спрямовані на конкретні історичні події та національний контекст, тоді як англійські пісні частіше висвітлюють проблеми загальносвітового характеру.

Використання метафор та символіки в обох культурах відображає різні шляхи сприйняття й вираження образів війни.

Ключові слова: концепт ВІЙНА, художні засоби, українська пісня, вербалізатори концепту.

The article considers the content of Ukrainian songs as an important tool for expressing the pain, suffering and loss caused by the war and explores the ways of transmitting the message of the war by analyzing the national-specific features of the concept of WAR. The concept of WAR has a universal and individual character, which varies depending on each people and even each individual. The universal aspect is that all the peoples of the world in history have experienced wars and often faced conflicts with other peoples for decades. However, each nation has its own unique approach to this concept, and WAR has its own characteristics and meanings, which are determined by the context of national history.

We have established national-specific verbalizers of the concept of WAR, based on the songs we have chosen to analyze. We believe that these concepts constitute the periphery of the nuclear-peripheral structure of the concept of WAR. Such concepts include: names for cities and names of historical persons, as well as the main figurative means by which the concept of WAR is verbalized, such as: metaphors (38%), allusions (31%), hyperboles (8%), oppositions (7%), oxymorons (8%), reduced caressing words (8%), similes (8%), epithets (6%), as well as neologisms of war. Analysis of figurative means made it possible to reveal that Ukrainian songs contain much more diverse figurative means than English ones. English songs often use similes and contrasts, and Ukrainian songs use allusions. Ukrainian songs can use more symbolism, which is specific to Ukrainian culture and history. For example, they may refer to Cossack traditions, heroic deeds or national symbols. While English songs can use their own

cultural and historical symbolism. However, Ukrainian songs are more focused on specific historical events and the national context, while English songs more often highlight problems of a global nature.

The use of metaphors and symbolism in both cultures reflects different ways of perceiving and expressing images of war.

Key words: concept of WAR, figurative means, Ukrainian song, verbalizers of the concept.

Постановка проблеми. Війна Росії проти України викликала відчутні зміни у багатьох аспектах суспільного життя, зокрема в культурній сфері. Інформаційний, культурний, територіальний, історичний та мовний фронти стали об'єктами російської агресії. Культура, зокрема музика, стала потужною зброєю у цій війні. Музика тепер є абсолютно україномовною та такою, що транслює українську ідею та осмислює жахи війни, з якими українці стикаються щодня. Аналіз українських та англійських пісень є актуальним через дослідження способів, за допомогою яких вживаються лексичні одиниці, пов'язані з війною, у текстах пісень. Вживання специфічних слів, термінів та виразів може розкрити нюанси сприйняття та вираження концепту. Вивчення структури текстів пісень про війну допоможе зрозуміти як вони організовані, які мовні засоби використовуються для підкреслення теми, як виражаються метафори, символіка та інші лінгвістичні елементи. Розгляд значень та семантичних взаємозв'язків слів і фраз, пов'язаних із війною дасть можливість з'ясувати, як концепт ВІЙНА тлумачиться та репрезентується лінгвістично у контексті пісень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У нашій роботі важливими є праці та міркування науковців, котрі працюють у царині когнітивної лінгвістики та концептології: О. Антонової [1], Г. Заньковської [2], В. Марченко [3], А. Огар [4], Дж. Лакофф [5], С. Пінкер [6], П. Тагард [7]. Для ґрунтовнішого опрацювання теми ми також зверталися до довідкових видань (словників, посібників, підручників) авторів Л. Дротянко, В. Жайворонок, В. Жуковська, М. Кочерган.

Метою дослідження є встановити та дослідити національно-специфічні риси концепту ВІЙНА в текстах сучасних українських та англійських пісень та провести аналіз семантичної навантаженості лексичних одиниць концепту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для аналізу було обрано українські пісні, котрі з'явилися після 24 лютого 2022 року та присвячені повномасштабному вторгненню Росії на територію України. Оскільки англійська мова є рідною для багатьох народів, то доречним було обрати ті англійські пісні, у яких тема війни може стосуватися Першої світової війни, Другої світової війни, В'єтнамської війни та інших громадянських локальних воєн.

ВІЙНА як концепт є відомим для всіх народів та країн цього світу. Протягом усієї історії людство перебувало у стані війн: локальних, масштабних, а протягом ХХ століття – світових. Природньо, що концепт ВІЙНА означений як універсальними поняттями, зрозумілими для усіх сторін конфліктів, позачасовими та, на жаль, вічними, так і національно-специфічними, характерними кожному окремо взятому народу.

Вважаємо, що національно-специфічні засоби вербалізації концепту ВІЙНА можна віднести до периферії концепту ВІЙНА, оскільки вони є асоціативними та варіативними. Для кожного українця ВІЙНА означає щось своє, окреслюється специфічними унікальними поняттями, а для англійців це поняття може набувати різноманітних асоціацій та відтінків в залежності від історії, культурних впливів та особистого досвіду.

У текстах проаналізованих пісень ми помітили часте застосування **онімів** – і саме вони є потужним національно-специфічним вербалізатором концепту ВІЙНА в умовах російсько-української війни та інших воєн. Проаналізовані нами оніми складаються із назв міст, імен історичних осіб тощо:

Jerry Heil – #МРІЯ [8]:

«Але якщо є віра, то вистачить сил

На фронті в Мелітополі й в бою в інтернеті»;

«Вони можуть розбомбити **Щастя**,
Вони можуть розстріляти «**Мрію**»
(Щастя – у значенні українського міста, «Мрія» – найбільший у світі літак, спалений росіянами у перші місяці повномасштабного вторгнення)

SKOFKA – ЧУТИ ГІМН [9]:

«Ну, а поки будем бить вас за «**Азов**» і **Бучу**

За Дні-, за **Дніпро** і кручі

За ла-, за лани квітучі

За **Херсон** – землю родючу

За До-, за **Донбас** получиш

За **Чернігів** – неминуче

За лі-, за ліси дрімучі

За **Хмельницького Богдана**

За Фра-, за **Франка Івана**

І за **Суми**, і за храми

ЗСУ прийде за вами

І за ночі, і за ранки

За кожен тривожний ранок

За **Харків** і «тюльпани»

За О-, за **Одесу-маму**

За **Рівне** і **Здолбунів**, за **Полтаву**, **Львів** і пулі

За **Київ**, **Луцьк**, за **Вінницю**, за **Миколаїв** – дулі

За **Чернівці**, **Черкаси**, **Тернопіль** і **Кривий Ріг**

За **Запоріжжя**, і **Житомир**, і за **Крим** забудься – гріх»

Антитіла – Фортеця Бахмут [10]:

«Фортеця **Бахмут**,

Всі молитви наші тут».

Анна Трінчер – Зай [11]:

«І знову проїжджати міст **Патону!**»

Тематика війни може спиратися на різні культурні та історичні концепції. Так, українські пісні можуть використовувати оніми, що асоціюються із славетним минулим чи національними символами, тоді як англійські пісні можуть ставити акцент на інші аспекти війни, що властиві конкретній історії чи культурі:

Wishful Thinking – Hiroshima [12]:

“There's a shadow of a man at **Hiroshima**

Where he passed the moon

In a wonderland at Hiroshima

'Neath the August moon”

The Beatles – Back in the U.S.S.R [13]:

“Flew in from **Miami Beach B.O.A.C**

Didn't get to bed last night

On the way the paper bag was on my knee

Man, I had a dreadful flight

I'm back in the **U.S.S.R**

You don't know how lucky you are, boy

Back in the U.S.S.R”

Jimmy Cliff – Vietnam [14]:

“Yesterday I got a letter from my friend

Fighting in **Vietnam**

And this is what he had to say
 'Tell all my friends that I'll be coming home soon
 My time it'll be up some time in June
 Don't forget, he said to tell my sweet Mary
 Her golden lips as sweet as cherries"
Dan Bern – Jerusalem [15]:
 "Everybody's waiting for the messiah
 The **Jews** are waiting
 The **Christians** are waiting
 Also the **Muslims**
 It's like everybody's waiting
 They've been waiting a long time
 I know how I hate to wait"

Окрім онімів, національно-специфічними вербалізаторами концепту ВІЙНА є ті слова, котрі у своїх унікальних комбінаціях утворюють різноманітні художні засоби.

У пісні *Jerry Heil – Мрія* [8] ВІЙНА вербалізується через згадку ядерного пилу та порівняння його зі снігом. У межах сучасної війни, коли світ загалом перебуває у стані гонки озброєнь та на порозі Третьої світової війни, ядерна загроза є надзвичайно великою. Порівняння пилу зі снігом нагадує також про те, що російсько-українська війна почалася взимку, а тому сніг у свідомості українців асоціюється з війною:

«Знаєш, якщо випаде ядерний пил, –
 Це буде **останній сніг на планеті...**»

У пісні *alyona alyona – Чому? (feat. Jerry Heil)* [16] виконавиці використовують алюзію і згадують про Революцію Гідності, з якої почалося протистояння українців проти зла. Тому оніми *Хрещатик* та слово *барикада*, котре асоціюється з революцією, також є вербалізаторами ВІЙНИ:

«Здавалося, що є давно у дамках ми
 Бо вміємо терпіти і прощати
 Але пам'ята **Хрещатик**
 Полум'я за **барикадами**».

У пісні *KALUSH x SKOFKA – Батьківщина* [17] воїнів ЗСУ порівняно із підрозділом Українських січових стрільців (алюзія), котрі діяли протягом Першої світової війни. Як тодішні герої, так і теперішні боронять свою землю та вирізняються глибоким почуттям патріотизму:

«Наші **січові стрільці** добре ворога січуть»

Український молодий виконавець *Wellboу* у композиції «*Ворогів на ножі*» [18] використовує безліч художніх засобів, що ще більше підкреслює її патріотичний характер та відображає сучасні реалії України та її взаємодію з історією.

Ось деякі художні засоби та елементи стилістики, які можна помітити в цьому тексті:

«Ми живемо так, як заповів колись **дід Тарас**
Боремось – поборемо, і все буде в нас гаразд (і все буде в нас гаразд)»

У цьому прикладі використана алюзія на таку культурно та історично важливу постать, як Тарас Григорович Шевченко, видатного українського письменника та художника, і навіть використано уривок з його твору «Кавказ»: «Борітеся – поборете».

Метафора «*ворогів на ножі*» вказує на готовність вступити в боротьбу та використати всі засоби для захисту своєї країни:

«**Ворогів на ножі**
 Перетнуті рубежі»

Під словом «кати» також може розумітись метафора, що символізує російських ворогів, які намагаються завдати шкоди і погрожують українській нації та її цінностям:

«Біля хат **кати**
Але ті кати уже в землі
Як ти не крути»

Тут також використано оксиморон «*мертва вода*». У цьому випадку, «мертва» і «вода» є протилежними за своєю природою, оскільки вода є символом життя та руху, а прикметник «мертва» вказує на відсутність життя чи руху. Цей оксиморон використовується для вираження негативних та безжиттєвих асоціацій:

«Боже, проведи
Вистачить загоїть рани всім **мертвої води**»
Слід зауважити, що ця пісня містить ще такий художній засіб, як градація:
«Вистоїмо, побудуєм ми нові світи
Знову в Україні **розквітуть** вишневі сади»

У цих рядках автор послідовно вказує на важливість та позитивний розвиток, використовуючи дієслова з позитивним значенням поступово. Кожен наступний вислів надає додатковий рівень сприятливих асоціацій та враження поетичного розвитку.

Молодий український артист *LESAN* випустив трек «*Українці борять*» [19], де також використав цитати з твору «Кавказ» Тараса Шевченка (алюзія):

«Борітеся – поборете! Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава і воля свята!»

Метафора «Синонім **Україна** – це **свобода**» визначає Україну не тільки як місце, а й стає символом абстрактної ідеї свободи. Така метафора вказує на тісний зв'язок між національною ідентичністю та концепцією свободи в серцях та душах українського народу.

Слова «*а хтось і словом борить*» є метафоричними та вказують на тих, хто обирає ненасильницькі методи опору, такі як активна громадянська позиція, публічна діяльність, чи використання слова інакше, наприклад, через журналістику, письменництво, чи інші форми виразу. Ця метафора створює образ індивідуального внеску кожного громадянина в боротьбу за свободу та незалежність, враховуючи різноманітність і можливості кожного:

«До рук своїх ми взяли кожен зброю
Хтось автомат, а хтось і **словом борить**»

Українських військових, які покинули цей світ, захищаючи всіх інших мирних жителів порівнюють з лицарями, вчинки яких будуть точно оцінені богом:

«І вам слава, сині гори, кригою окуті
І вам, **лицарі великі**, Богом не забуті»

У пісні молодої виконавиці *Amelica Ocean* «*Не брати, а кати*» [20] як і Wellboу порівнює російських військових з катями, тим самим протиставляючи братами, а їхнє серце з каменем:

«Ви – це ті, кого обходять,
Кого краще не чіпати,
Ваше **серце – то камінь**,
Не брати, а кати»

У наступних рядках можна простежити градацію, що є негативною, оскільки ідея стає важливішою та інтенсивнішою з кожним наступним кроком. Починаючи з розгляду характеристик «більші» і «старші», текст поетично наростає в напрямі дії агресії та втручання («нажали на курок»), завершуючись згадкою про відтягнуті та відібрані речі. Такий розвиток подій створює враження негативного розвитку подій або конфлікту:

«Кажуть, що вони **більші**,
Кажуть, що вони **старші**
І **нажали на курок**.
Відтяли, забрали»

У композиції гурту «Океан Ельзи» «Квіти мінних зон» [21] було знайдено велику кількість персоніфікацій:

«Дихає війна

Мамо, це не сон»

«Як удав, не відпускає пустота

Поки спокою не має»

«І невзята кожна твоя висота

Вона рве твої думки»

У вислові «*дихає війна*» війна, яка є абстрактним поняттям, описується так, ніби вона володіє життєвою функцією – диханням. Це персоніфікація, оскільки війна наділяється якимось живим, людським атрибутом (диханням) і має характеристики живих істот. Фрази «*не відпускає пустота*» та «*висота...рве*» – також уособлення, оскільки всі ті дії, які вони виконують – нереальні через те, що і пустота, і висота – абстрактні поняття.

Неможливо не помітити те, що у тексті цієї пісні використано такий художній прийом, як обрамлення, де рамками виступають однакові рядки на початку та на кінці пісні:

«Жили люди:

Своя хата і поле,

Своє море і гори –

Так подарував їм Бог».

Вони також мають певні риси притчі або алегорії. Тут описується життя людей з наголосом на різноманітних аспектах, таких як хата, поле, море і гори, які можуть сприйматися як символи різних життєвих цінностей чи сфер.

Пісня «*Ненародженім*» виконавця *Tember Blanche* [22] починається з алюзії (посилання на вірш Тараса Шевченка «Заповіт»):

«Як понесе з України у синєє море кров ворожу

От тоді й я і лани, і гори

Все покину і долину

До самого Бога»

У цих рядках є багато алегоричних елементів та символів, таких як «*синєє море*», «*кров ворожу*», «*лани і гори*», що можуть вказувати на різні аспекти війни, втрат та надії. Образи ланів та гір можуть описувати українську місцевість, природні багатства та різноманіття, які варто захищати та зберігати. Вони є обов'язковими символами рідної землі та культурного спадку. Синє море, заповнене кров'ю ворогів, може вказувати на страшні наслідки війни та кровопролиття. Це може відображати біль, трагедію та втрату, яку принесла війна.

Використання наступної фрази може бути формою іронії, коли висловлюється поневіряння або жартівливе ставлення до інформації про війну:

«Втома і роздратування – мої другі імена

Коли бачу твіти руских: **Да какая там война?**»

Текст пісні багатий метафорами:

«Якщо є такі рани, що їх зцілює час

Є й жахлива ураза, **біль** від якої **не згасне**»

«*Рани, що зцілює час*» – метафора для важких подій чи травм, які з часом можуть стати менш болючими або заспокоїтися, а «*біль не згасне*» – використовується для підсилення ідеї, що існують страшні та нестримні відчуття, біль від яких залишається завжди в серці та не зменшується з часом.

Текст пісні містить алегоричні елементи, де лелека виступає символом чогось більшого і глибшого:

«Але факт є фактом: **лелеку** збили зі шляху

Влучили просто в крило, і не оговтавшись від жаху

Він впустив їх на землю, а з ними і мати»

У контексті збройного конфлікту та війни метафора лелеки може мати кілька інтерпретацій.

В українській культурі лелека традиційно асоціюється з процвітанням, родючістю та миром. Тому прийняття лелеки як символу може вказувати на те, що цей мир і благополуччя були порушені внаслідок війни. Відстріл лелек може бути відображенням агресії та втрат.

З іншого боку, лелека може сприйматися як символ національної гордості та свободи, які є традиційними образами України. Тому вбивство лелек може бути алегорією на порушення незалежності та зазіхання на національні цінності.

Хоча художні засоби можуть виявлятися у піснях про війну як загальні, так і специфічні для кожної культури та мови, існують деякі відмінності у їх використанні в українських та англійських піснях про війну:

– символіка та алюзії: українські пісні можуть використовувати більше символіки, що є специфічною для української культури та історії. Наприклад, вони можуть посилатися на козацькі традиції, героїчні подвиги чи національні символи. У той час як англійські пісні можуть використовувати свою власну культурну та історичну символіку;

– лексичні та фразеологічні особливості: вживання слів та виразів, що є характерними для конкретної мови, може відрізнитися. Українські пісні можуть використовувати власні фразеологізми та вирази, які мають глибокі культурні конотації. Англійські пісні, з іншого боку, можуть користуватися виразами, які властиві англійській традиції;

– герої та сюжет: в піснях можуть визначатися різні герої, події та сюжетні лінії, які відображають конкретні історичні або культурні аспекти. Українські пісні можуть акцентувати увагу на героях чи подіях, які мають особливе значення для українців.

Висновки. Отже, на основі проаналізованих вибраних пісень ми встановили національно-специфічні вербалізатори концепту ВІЙНА. Вважаємо, що ці поняття становлять периферію ядро-периферійної структури концепту ВІЙНА. До таких понять зараховуємо: оніми на позначення міст та імена історичних осіб, а також різноманітні художні засоби, а саме алюзії та метафори, порівняння, протиставлення, гіперболи, оксиморони, анафори та епіфори. Вважаємо, що ці поняття становлять периферію ядро-периферійної структури концепту ВІЙНА. Аналіз художніх засобів дав змогу виявити, що українські пісні містять значно більше різноманітних художніх засобів, аніж англійські. В англійських піснях частіше використовуються порівняння та протиставлення, а в українських – алюзії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонова О. Структура концепту та способи його вербалізації. Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. 2010. № 11. С. 10–13.
2. Заньковська Г. Методи концептуального аналізу у сучасній когнітивній лінгвістиці. *Науковий вісник Чернівецького університету: Германська філологія*. 2014. № 708-709. С. 82–85.
3. Марченко В. Мовленнєво-музичний твір як елемент пісенного дискурсу. *Науковий вісник Східноєвропейського університету імені Лесі Українки*. 2014. № 4. С. 102–106.
4. Огар А. Вербалізація концепту ВІЙНА в сучасному художньому дискурсі. *Рідне слово в етнокультурному вимірі: збірник наукових праць*. 2019. С.38–47.
5. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. University of Chicago press. 2008. 216 p.
6. Pinker S. *How the mind works* 2015, 688 p.
7. Thagard P. *The Cognitive Science of Science: Explanation, Discovery, and Conceptual Change*. Cambridge, MA: MIT Press, 2012. 376p.
8. Jerry Heil – Мрія. URL: <https://lyricstranslate.com/uk/jerry-heil-mriya-lyrics.html>.
9. SKOFKA – Чути гімн. URL: <https://genius.com/Skofka-hear-the-anthem-lyrics>.
10. Антитіла – Фортеця Бахмут. URL: <https://pisni.ua/antytilla-fortetsia-bakhmut>.
11. Анна Трінчер – Зай. URL: <https://www.pisni.org.ua/songs/6463075.html>.
12. Wishful Thinking – Hiroshima. URL: <https://genius.com/Wishful-thinking-hiroshima-lyrics>.

13. The Beatles – Back in the U.S.S.R. URL: <https://genius.com/The-beatles-back-in-the-ussr-lyrics>.
14. Jimmy Cliff – Vietnam. URL: <https://genius.com/Jimmy-cliff-vietnam-lyrics>.
15. Dan Bern – Jerusalem. URL: <https://genius.com/Dan-bern-jerusalem-lyrics>.
16. alyona alyona – Чому? (feat. Jerry Heil). URL: <https://genius.com/Alyona-alyona-why-lyrics>.
17. KALUSH x SKOFKA – Батьківщина. URL: <https://genius.com/Skofka-homeland-lyrics>.
18. Wellboy – Ворогів на ножі. URL: <https://pisni.ua/wellboy-vorohiv-na-nozhi>.
19. LESAN – Українці борять. URL: <https://www.pisni.org.ua/songs/8451611.html>.
20. Amelica Ocean – Не брати, а кати. URL: <https://tekst-pisni.com/amelika-ocean-ne-braty-a-katy/>.
21. Океан Ельзи – Квіти мінних зон. URL: <https://pisni.ua/ocean-elzy-kvity-minnykh-zon>.
22. Tember Blanche – Ненародженим. URL: <https://www.pisni.org.ua/songs/4446685.html> (дата звернення: 06.11.2023)
23. The Beatles – Back in the U.S.S.R. URL: <https://genius.com/The-beatles-back-in-the-ussr-lyrics>.